

Erős Vilmos

Erkölc és államrezon

Szekfű Gyula és Jacques Maritain kapcsolata¹

Az alábbi tanulmány a neves magyar történész Szekfű Gyula és a francia katolikus filozófus, Jacques Maritain kapcsolatát vizsgálja. Ezt a témát a Szekfűvel foglalkozó, igencsak terjedelmes és szerteágazó szakirodalom – tudomásom szerint – még nem érintette. Pedig az 1930-as évek közepétől, s különösen a negyvenes évek elején, Szekfű egyre gyakrabban hivatkozott általában a keresztény természetjogra és kitüntetetten Maritainre. (Az írás apropóját egyebek mellett az adta, hogy 2008-ban ünnepeltük Szekfű Gyula születésének 125. évfordulóját, tehát mindez egy rövid megemlékezés is egyben.)

Mielőtt Szekfű harmincas évekbeli katolicizmusának elemzésébe részletesen belemennék, szeretnék emlékeztetni arra, hogy a katolikus gondolkodásmód, a katolikus szemlélet (a katolikus vallás hatása) kezdettől fogva meghatározó volt Szekfű Gyula pályafutásában, hiszen egy székesfehérvári katolikus családban született és nevelkedett.² Érdekes módon azonban *A száműzött Rákóczi* vita idején Szekfű legfontosabb és leginkább vehemens támadói a katolikus hírlapok voltak, részben talán azért is, mert Szekfű korábban terjedelmes cikket közölt Anatole France-ról, amelyben valamelyest megértő rokonszenvvel nyilatkozott a nagy francia író vallást és katolicizmust bíráló, ironikus irodalmi műveiről (SZEKFŰ 1910). De nem feledhetjük el, hogy Szekfű *A száműzött Rákóczi* (SZEKFŰ 1913)³ vita során dolgozta ki⁴ a dunántúli, nagymagyar, labanc és katolikus, illetve a tiszántúli, kismagyar, kuruc és protestáns kétféle lelki alkatról való ellentétpárt, amely szerinte döntően meghatározta a magyar történelem menetét, s e tekintetben minden rokonszenve a nagymagyar, európai módon magyar, dunántúli katolikusok felé áradt. Mindez világosan megnyilvánul *A magyar állam életrajzában*,⁵ ahol a magyarságnak a keresztény-germán kultúrközösségbe való belépését biztosító Szent István az alapvető és követendő ikon. De a *Három nemzedék* (SZEKFŰ 1920) is igazolja mindezt, amelyben Széchenyi konzervatív reformeszméi alapvetően a belső, lelki-erkölcsi megtisztulást középpontba állító politikai romantikában gyökereznek, s Szekfű számára a harmadik nemzedékben is Zichy Nándor Katolikus Néppártja adott – a közjogi nacionalizmus hamis és üres jelszavaiba torkolló liberalizmussal szemben – a szociális kérdésekre is megoldást kínáló programot. Ismeretes, hogy Szekfű a húszas évek elején a harcosan katolikus *Új Nemzedék* egyik vezető publicistája volt,

¹ A tanulmány a „Schola Európa: Európa értékei – az értékek Európája” című nemzetközi konferencián (Magyar Tudomány Ünnepe, 2007. november 22–23. Eötvös Collegium, Piliscsaba–Debrecen) elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Szekfű és a katolicizmus viszonyát illetően vö. PAPP 2007; MOLNÁR 2007.

³ Szekfű a későbbiekben is említendő műveinek bibliográfiai adataira vonatkozóan részletesen lásd SZEKFŰ 2002a.

⁴ Vö. Szekfű Gyula: *Mit vétettem én? Ki gyalázta Rákóczit?* Budapest, é. n. [1916]

⁵ Vö. Szekfű Gyula: *A magyar állam életrajza. Történelmi tanulmány.* Budapest, é. n. [1918]

de az is, hogy a szintén nevezetes, 1924-ben megjelent *Történetpolitikai tanulmányok* (SZEKFÜ 1924) több írása is katolikus folyóiratban jelent meg először. Mindennek – sok egyéb mellett – az a jelentősége, hogy ekkor jelenik meg történetpolitikai tudatossággal a szekfűi életműben alavető szerepet játszó, s a katolikus értékekkel tökéletesen kongruens ún. szentistváni állam fogalma. Említett művében Szekfű egyértelműen leszögezi, hogy a magyarság mindenekelőtt történelmi és politikai egység, s e felfogása lényegében a magyarságot mint biológiai-faji-etnikai egységet tekintő, fundamentalista nézetek ellen irányul.⁶

Szekfű húszas évekbeli katolikus elkötelezettségének világos bizonyítéka továbbá a szintén harcosan katolikus Hóman Bálinttal készített *Magyar Történet* című nagyszabású szintézise is (HÓMAN–SZEKFÜ 1935–1936), melynek utolsó kötetei 1934–35-ben jelentek meg, s melyekben az egész XVI. századtól kezdődő magyar történelemre kiterjeszti a korábban említett katolikus nagymagyar–protestáns kismagyar oxymoront.⁷

Szekfű katolikus beállítottságára a későbbi időszakára vonatkozóan is számos bizonyítékunk van, elég csak a Szent István *Emlékkönyv*be írt tanulmányára (SZEKFÜ 1938), a *Magyar Nemzet*ben megjelent cikkeire⁸ vagy a háború után kiadott *Forradalom után* (SZEKFÜ 1947) című könyvére utalni. Utóbbiban például – tévesen – arra hívja fel a figyelmet, hogy Szovjetunió a kezdeti egyházüldözés után, a második világháború folyamán elismerte annak önállóságát, s majdhogynem szabad vallásgyakorlatot biztosított (vö. még LÁZÁR 1998)⁹.

A választott téma szempontjából legfontosabb időszakban, tehát a harmincas években, illetve a második világháború alatt Szekfű katolikus nézeteiben – meglátásom szerint – jelentős változás megy végbe, ami történetírásának, történetírói-publicisztikai tevékenységének módosulásával is összefüggésben van. Ebben az időszakban (lásd például SZEKFÜ 2002a) kora fő veszélyének a különböző állami és egyéb közösségi, pogány népi totalitások előtérbe kerülését tartja, amelyek lábbal tiporják a keresztény természetjogot, s az egyén helyett az államot, a pártot, a népet tekintik öncélnak vagy a legfőbb jónak. Szekfű ezzel az egyéniséget öncélnak és halhatatlannak tekintő, az emberszereteten és humanitáson alapuló keresztény humanizmust helyezi szembe, s tulajdonképpen ennek során ismerkedik meg mélyebben Jacques Maritain nézeteivel.¹⁰ Szekfű ekkoriban számos fórumon tevékenykedik egy ilyen jellegű, vagyis a keresztény természetjogon alapuló katolicizmus elmélyítése érdekében. Elég csak az Esztergomi Katolikus Nyári Egyetem megalapítása ügyében végzett erőfeszítéseire utalni. De felidézhetjük a katolikus folyóiratokban, így a *Katolikus Szemlé*ben, a *Korunk Szavá*ban, a *Jelenkor*ban és az *American*ban megjelent számos cikkét is, amelyekben részben a vallási tolerancia történelmi gyökereivel, a vallási és nemzetiségi tolerancia kialakulásának történelmi párhuzamával, részben pedig a diktatúrák, a népiség, a kollektivitás bálványozásán alapuló államberendezkedések ideológiai hátterével, illetve kritikájával

⁶ Vö. mindehhez még Kodály Zoltán megjegyzései Szekfű Gyula *Történetpolitikai tanulmányaihoz* (DÉNES 1988, 243–255).

⁷ Itt szeretném megjegyezni, hogy újabban megtalálták és kiadták a harmincas évek második felében készült *Rövid magyar történetet* (SZEKFÜ 2002), amit Szekfű lényegében a *Magyar történet* alapján írt meg. Ennek egyik eredetileg számba jövő angol fordítója a szintézis fő jellemvonásaként a katolikus szemszöveget emeli ki (míg egy másik a szellemtörténeti megfontolásokat), ami azonban a potenciális angol fordító szerint a munka tudományos értékét egyáltalán nem csökkenti (FRANK 1980; 1991).

⁸ A cikkek adataira vonatkozóan lásd az említett bibliográfiát (SZEKFÜ 2002).

⁹ Ugyanezt fogalmazza meg továbbá például Az új partner című cikkében is (*Új Magyarország*, 1946. augusztus 13.).

¹⁰ Maritainról újabban lásd FRENYÓ–TURGONYI 2006 (ugyanitt Maritain magyar recepciója is megtalálható).

foglalkozik. Szintén érdemes megemlíteni, hogy a protestantizmussal kacérkodó népi-ségtörténeti kutatások ellensúlyozására *Történetírás* címmel katolikus elkötelezettségű, de szintén hasonló témaköröket feszegető történész folyóiratot indított.¹¹ Ebben tanítványai, így Belitzky János (főszerkesztő), Kósa János, Lénárd Ödön, Csapodi Csaba stb. számos, a katolikus álláspontot védő és kiemelő cikket és tanulmányt közölnek. A szintén Szekfű tanítványnak minősíthető Ember Győző, Hermann Egyed, Meszlényi Antal, Vanyó Tihamér, Gogolák Lajos és Iványi Grünwald Béla pedig 1934-ben elindítják a *Regnum* egyháztörténeti évkönyvet (vö. még PAPP 2007).

Meglátásom szerint ugyanakkor az új szellemű, azaz a keresztény természetjogot, valamint a szociális és politikai reformokat középpontba állító francia újkatolicizmussal való megismerkedésben a legnagyobb, legjelentősebb szerepet a Szabó Zoltán, Boldizsár Iván, Keresztury Dezső triász játszotta. Ők a harmincas évek közepétől rendszeresen publikáltak az akkor még Szekfű által irányított *Magyar Szemlében*, de a már említett katolikus folyóiratokban, így a *Katolikus Szemlében* és a *Korunk Szavában* is. Az ő szerepük egyebek mellett abból a szempontból is fontos volt, hogy kiterjedt kapcsolataik voltak a népi mozgalommal, például személyesen is részt vettek a falukutatásban, így Kovács Imrével kiegészülve¹² egyfajta összekötő hídat jelentettek, jelentettek volna Szekfű és a népi mozgalom között.¹³

Érdemes megemlíteni, hogy a húszas-harmincas években a Szekfű nézetrendszerében alapvető szerepet játszó másik két gondolkodó – Friedrich Meinecke¹⁴ és Benedetto Croce – esetében is hasonló, azaz az egyéniséget és a humanizmust (ha nem is annak katolikus alapú felfogását), s így az erkölcsi kérdéseket középpontba helyező változás, vagy inkább tendencia, hangsúlyváltás figyelhető meg. Meinecke például a húszas évek közepén írja meg nevezetes *Die Persönlichkeit und die geschichtliche Welt* című tanulmányát (MEINECKE 1959). Ebben a humboldti humanisztikus nevelési és műveltségi eszményt azért tartja követendőnek saját kora eltömegesítő tendenciáival szemben, mert ez teszi lehetővé a tömegekből kiemelkedő és öncélnak tekinthető egyéniség, valamint az egyéni, önálló véleményt, a minőségi elven alapuló kultúra megformálását.

¹¹ A *Történetírás* című folyóiratról, illetve annak a Mályusz Elemér-féle népi-ségtörténeti irányzattal való szembenállásáról lásd ERŐS 2000; 2005b, 211–229.

¹² Szekfű és Kovács Imre viszonyához lásd még HUSZÁR 1983, 62–209.

¹³ Hozzá szeretném fűzni mindehhez, hogy Szekfű ekkori (és persze általános) katolicizmusának jellemzéséhez, értékeléséhez nélkülözhetetlen Babits Mihályhoz fűződő viszonyának elemzése, amit a Szekfűvel foglalkozó irodalom – újonnan meghonosodó kifejezéssel: „szekfűológia” – eddig szinte teljesen figyelmen kívül hagyott. (Bár a forrásközlések is, pl. az irodalomtörténészek: Kabdebó Lóránt, Monostori Imre, Lackó Miklós, újabban Miskolczy Ambrus.) Pedig ennek Szekfű katolicizmusának, humanizmusának feltárása és értelmezése szempontjából perdöntő jelentősége van. Szellemi kapcsolatuk érzékeltetése végett csak néhány momentumot szeretnék felidézni. Így azt, hogy Babits *Halálfiái* című regénye – amint erre a szakirodalom viszont teljesen rámutatott – sok vonatkozásban a *Három nemzedék* pendant-ja. Kapcsolatuk igazából a húszas évek végén mélyült el, amikor (mint ezt levelezésük is tanúsítja) a Baumgartner-Alapítvány kuratóriumában végzett tevékenységük során számos esetben kellett értekezniük, egyeztetniük egymással. S hogy nézetük is sok vonatkozásban rokonsággal álltak, azt egyértelműen alátámasztja Babitsnak a Nyugat 1933-as évfolyamában megjelent terjedelmes ismertetése Szekfű *Magyar Történetének* a XVIII. századdal foglalkozó kötetéről, amelyben Babits lényegében aláírja a Szekfű által megfestett – és mások, például Németh László, Mályusz Elemér által olyannyira vitatott – XVIII. századi barokk képet. Babits emellett a Mályusz Elemér elleni vitában is Szekfű oldalán foglal állást (vö. MONOSTORI 1984). Kapcsolatuk betetőzéseként pedig a Szekfű által szerkesztett *Mi a magyar?* című kötetbe írott Babits tanulmány tekinthető, amelyben így mindketten reprezentatív együtt szerepelnek. Szekfű egyetlen *Nyugat*-beli cikke is Babits szerkesztősége idején jelenik meg (1939), s Szekfű egyik *Magyar Nemzet*-beli cikke (*Halottaink*, 1942) is Babits emberi nagyságát, mélységét és barátságát idézi fel. Szekfű és Babits kapcsolatához lásd még LACKÓ 1996, 345–368; MISKOLCZY 2001; KABDEBÓ 1984, 57–64; MONOSTORI 1984, 10–18.

¹⁴ Meinecke és Szekfű kapcsolatát illetően lásd GLATZ 1980; GILBERT 1967, 402–415.

Ugyanez a helyzet Croceval is, aki *A történelem és szabadság, A történelem mint gondolat és tett* (CROCE 1944) című műveiben (amelyeket Szekfű bizonyíthatóan forgatott) etikai, tehát a valóságot alakítani kívánó, nem pedig egyszerűen rekonstruálni akaró történetírást követelt. Nem kívánta megváltozhatatlan realitásként elfogadni a fasizmust és a fajelméletet, s ezért például a XIX. század második felének olasz történetét a humanizmus, a liberalizmus és az egyéni szabadság triumfálása-ként mutatta be.

Bárhon keressük is még a szellemi forrásvidékeket, Meinecke és Croce mellett/után a harmincas évek közepétől Szekfűnél láthatóan – több alkalommal is – előtérbe kerül a keresztény perszonalizmus, kitüntetetten pedig Jacques Maritain. Különösen Szekfű azon négy írását emelném ki, amelyekben filológiailag is bizonyítható a Maritainre való hivatkozás [nem említve számos egyéb cikket, például az 1943-as *Ma és száz év előtt* című, a *Magyar Szemlé*ben megjelent tanulmányt (SZEKFI 1943), a nevezetes *Valahol utat veszítettünk* című cikksorozatot,¹⁵ amelyben – a Maritainre való közvetlen utalás nélkül – a XIX. század közepétől eltelt időszak legfőbb problémájának az egyéniséget öcncélnak tekintő keresztény természetjog megtagadását, lábbal tiprását, s a mindent maga alá gyűrő állami onnipotencia nyomasztóvá válását jelöli meg].

Az említett négy írás, amelyekben Szekfű nyíltan Maritainre hivatkozik: a *Kísértésben*, az *Izmosodik az egyén*, a *Magyar katolikus történetfelfogás*, illetve *A honfigond*.¹⁶ Ezek közül most csak a *Kísértésben* című írását idézném fel, amely a *Jelenkor* 1939-es évfolyamában jelent meg. Ebben Szekfű Maritainre utalva az állami onnipotenciával, a diktatúrával Maritain keresztény természetjogát, azaz az őskeresztény, még nem intézményesült keresztény közösségek sejtyszerű alakulatait állítja szembe. Ez az egyéni szabadság, egyéni meggyőződés megformálódásának – a keresztény perszonalizmus elveinek megfelelően¹⁷ – a legtermékenyebb, leginkább hatékony kerete, hiszen nem a minden közösségi kötelektől elszakadt egyénre (*individu*), hanem a közösség iránt elkötelezett, de azáltal nem abszorbeált, s így a kettő között valamiféle szintézist megvalósítani kívánó Személyre (*personne*) épül. Szekfű ezzel kapcsolatban így ír:

„Maritain úgy látja, hogy ebben az ellaposodott világban már számtalan kis kör, sejtyszerű alakulat van, melyben egy-két ember, egy két család éli közös fáradsággal, közös elszánással az intranzigens katolikus életet. A sejteknek ma még szívük sincs, alig láthatóak, annál kevésbé hatalmúak, de mégis erősek, mert gyökerük a hitben van és el nem szakad akkor sem, ha valami külső erő el is mossa az egész formális masszát, amelyben meghúzódnak. [...] Ilyen egyének, sejtek, kis laikus körök nálunk is vannak már elfödve, elborítva az Egyház állami és társadalmi érvényesülése folytán még mindig hatalmasan formalisztikus tömegektől és szervezetektől. A világi katolikusok feladata tovább építeni ebben az irányban, próbálva tisztalelkű papjaik példáját átültetni a társadalmi élet bonyolultabb viszonyai közé, csöndesen,

¹⁵ Szekfű Gyula: *Valahol utat veszítettünk*. I–VII. Magyar Nemzet, 1943–1944.

¹⁶ Szekfű Gyula: *Kísértésben*. *Jelenkor*, 1939. 1. 5–6; uő: *Izmosodik az egyén*. *Jelenkor*, 1940. 10. 5–6; uő: *Magyar katolikus történetfelfogás*. In *Katolikus írók új magyar kalauza*. Budapest, é. n. [1941], 396–418; uő: *A honfigond*. Magyar Nemzet, 1941. március 11. 5. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg uő: *Il Principe*, Cap. XVIII. *Jelenkor*, 1940. 3. 1–2.

¹⁷ A keresztény perszonalizmushoz lásd TURCHANY–ERŐS 2008.

szó nélkül, megvetve a hitelt vesztett szót, de megtanulva a keresztény társadalom létesítéséhez szükséges tulajdonságokat.”¹⁸

Természetesen itt joggal vetődik fel a kérdés: hogyan értékelhető mindez, és hogyan egyeztethető össze Szekfűnek a keresztény humanitást, a természetjogot, s így az egyéniséget alapvetőnek tekintő felfogása nézetei másik fő összetevőjével, mely szerint (s ebben is előzménye Meinecke és Croce)¹⁹ a történelem fő mozgatórugójának a hatalomért folytatott küzdelmet, a külpolitika elsőbbségét, az állami szuverenitás kérdéseit tekintette, még a negyvenes évek első felében is. Mindezt kitűnően alátámasztja Szekfű ekkori nézeteinek egy másik fő ikonja, a szentistváni államról szóló tézise, amely – mint arról már szó esett – a *Történetpolitikai tanulmányokban*, sőt *A magyar állam életrajzában* is kulcsfogalom (vö. még Ifj. BERTÉNYI 1998), s amely számos akkoriban írt tanulmányában központi jelentőséggel bír. Így például a Szent István *Emlékkönyvben* megjelent írásában (1938), *A nemzetiségi kérdés rövid történetében*, illetve az *Állam és nemzet* című kötet egyéb írásaiban, de a már szintén felidézett *Magyar katolikus történetfelfogás* című munkájában is.

A harmincas években alapvető jelentőségű szentistváni állam fogalma egyébként Szekfű nézetrendszerében két nemzetfogalommal szemben konstituálódik (vö. SZEKFŰ 2002a, 715–755). Egyrészt a francia politikai nemzet fogalmával szemben, amit Szekfű a magyarság szempontjából azért nem tart elfogadhatónak, mert asszimilációra törekszik, azaz az állam és nemzet határait egyenlőnek tekinti, azonosítja. Szekfű szerint ez nem alkalmas a magyarság számára, hiszen a történeti Magyarország soknemzetiségű állam, ahol nem lehetséges (mint a bretonok esetében) a románok, szlovákok, szerbek, rutének stb. egy nemzetbe történő összeolvasztása (mint ahogy Kossuthék gondolták). De koncepciója azzal – a még Herdertől eredeztethető – német, népi alapokon nyugvó elmélettel is szemben áll, amely különösen az elvesztett első világháború után vált népszerűvé a németek körében. Ez az állam és a politikai kötelékek helyett inkább a leszármazási, kulturális, nyelvi, esetenként faji közösséget húzza alá, s diszsimilációra törekszik. A háború után tehát a németek az asszimiláció helyett nemzeti-népi egyéniségük megőrzését tartották a legfőbb célkitűzésnek, ez a törekvés azonban Szekfű szerint azért nem megfelelő a magyarságnak, mert a történeti magyar állam széthullását jelentené (SZEKFŰ 1940).

A Szekfű által optimálisnak tartott szentistváni állam így tulajdonképpen a kettő között helyezkedik el (s Szekfű ezért kanonizálja a Szent István idején az *Intelmekben* megfogalmazott türelmes nemzetiségi politikát): a nemzetiségek számára ugyanis történetileg változó mértékű (egyszer-kétszer a föderalizmusig is eljutó) autonómiát biztosít, de csak addig a mértékig, ameddig ez a történeti magyar állam integritását, szuverenitását nem sérti vagy veszélyezteti.

Visszatérve a fenti kérdéshez, meglátásom szerint az ellentmondás sok vonatkozásban feloldhatatlan, ugyanakkor több olyan körülmény felhozható, amely árnyalt megfogalmazásra int. Mert nem feledhetjük el – s e tekintetben véleménye rendkívül hasonlít

¹⁸ Itt szeretném megjegyezni, hogy Szekfű és a keresztény humanizmus kapcsolatára vonatkozóan értékes adalék Istváni Gézának az *Egyetemes Történet* negyedik kötetéről írott ismertetése. A kötetet ugyanis a Szekfű-tanítvány Iványi Grünwald Béla írta, s aligha kétséges, hogy a kiadványt szerkesztőként jegyző Szekfűnek jelentős befolyása volt koncepciója kialakítására. Ebben pedig – amint arra Istváni rámutat – döntő jelentősége van a keresztény humanizmus és perszonalizmus például Max Scheler által megfogalmazott téziseinek (ISTVÁNYI 1937).

¹⁹ Meineckéről, különösen a szóban forgó problémáról lásd STERLING 1958.

Maritainére (vö. MARITAIN 1996) –, hogy bár Szekfű fontosnak tekinti az államot, felfogásában ez mégsem egy lélekkel rendelkező öncél, így ennek nem alá-, hanem fölrendelődik a lélekkel rendelkező, öncélként tételezett egyén. Másrészt az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Szekfű a nemzetiségek irányában is a toleranciát, az autonómiát (egy-két esetben a föderalizmust) is felajánló nemzetiségi politikát sugall. Harmadrészt, a szentistváninak nevezett állam (és nemzetiségi politika), melynek egyik fő hivatkozási pontja az *Intelmek*, a harmincas években alapvetően az idegenek kizárására, asszimilációjára vagy disszimilációjára törekvő népi-faji nemzetfogalom ellen irányul, és a beköltöző nemzetiségekkel, idegenekkel, vendégekkel szembeni méltányos elbánásra, illetve befogadásukra ösztönöz, így kap szélsőjobbaldal-ellenes etikai-politikai tartalmat. Általában is elmondható, hogy a Szekfű felfogásának és a szentistváni államról való elképzelésének alapját képező politikai nemzetfogalom fő jellemzője – s mindez az említett *Történetpolitikai tanulmányokban* is megjelenik –, hogy a magyarságot mindenekelőtt *történeti* egységként értelmezi, amely magában rejt az idegenek, a németek és persze a zsidóság befogadásának lehetőségét, sőt igényét is. Politikai nemzetfogalma így az ún. fundamentalista és idegengyűlölő népi nemzetfogalommal szemben konstituálódik,²⁰ amit kitűnően reprezentál Szekfű *A nemzetiségi kérdés rövid története* című nagyívű tanulmánya (SZEKFŰ 1942). Itt például Szabó István akkoriban írt munkájával szemben (vö. ERŐS 2005a) – aki szerint a magyarság etnikai egysége már a honfoglalás idején kialakult –, a magyarság „lényegét” elsősorban lelki-történelmi-kulturális egységként, produktumként értelmezi, s ennek fennmaradását azzal összefüggésben vizsgálja, miként veszi át és alakítja saját maga képére az európai művelődés és történelem (s alkalmanként az állami fejlődés) vívmányait, eredményeit.²¹

Negyedszer pedig (s ez is *A magyar katolikus történetfelfogás* című tanulmány egyik sarkalatos álláspontja) – az előzőkkel összefüggésben – egyértelmű, hogy a szentistváni államnak, a Szent Korona eszmében (vö. még SZEKFŰ 1941, 1–7) tetet öltő állami szuverenitásnak a hangsúlyozása a harmincas évek végén, negyvenes évek elején a népi politikára és a disszimilációra ösztönző német, náci és hitlerista törekvésekkel való szembeszállás igényéből született. Ez utóbbi (magyar pendant-jával és a későbbi kommunista berendezkedéssel együtt), amikor az állam helyett a népet állította előtérbe (alkalmanként az állami szuverenitás helyett a népi vagy társadalmi szuverenitást), nemhogy csökkentette az állami onnipotenciát, de soha nem látott mértékben megnövelte, s mindenfajta keresztény/katolikus (s így az egyéniséget védő) köteléktől megszabadított pogány öncéllá tette azt.

Befejezésképpen megjegyezném, Szekfűt újabban is szokás úgy beállítani, mint aki államcentrikusságával, a mindenfajta hatalom iránti opportunus, lojális, megalkuvó, s így „erkölcstelen” magatartásával (állítólag 1945 utáni működése is erre bizonyíték) akár 1956 leverését is igazolta, elfogadta volna (vö. DÉNES 1999) (tekintve, hogy 1945 után is Szovjetuniót dicsőítette és Leninről tartott előadást). Eltekintve itt attól, hogy Szekfű talán valóban naivan közelítette meg a szovjet rendszert (esetleg tudatosan – vö. LÁZÁR 1998), valamint attól, hogy az ezzel érvelők saját politikai identitásukat kívánják megalapozni (amikor esetleg egy táborba kerülnek a primitív és persze int-

²⁰ Szekfű konzervatív nemzetfelfogásáról lásd GYURGYÁK 2007.

²¹ Megjegyzem, ez nem azt jelenti, hogy a Szekfű által képviselt s a keresztény humanitást is hangsúlyozó politikai nemzetfogalom minden tekintetben előbbre mutató lett volna a népi nemzetfogalomnál. Hiszen kétségtelenül kérdéses például ennek szociális tartalma és érzékenysége, mint ahogyan általában is probléma a szociológia hiánya Szekfű felfogásában. Továbbá abban is lehet némi igazság, hogy a történelmi osztályok iránt toleráns Szekfű alkalmanként azok tekintélyére építő, tekintélyelvű, hivatásrendi felfogást propagált.

ranzigens Thaly Kálmánnal, azaz a nemzeti romantikával), egy dolog bizonyosan állítható: Szekfűnek a keresztény humanizmusra építő tanítványai közül számosan emigráltak (Hermann Egyed, az említett Iványi Grünwald Béla, Szabó Zoltán, Dénes Tibor, Kovács Imre, Gogolák Lajos), vagyis bizonyosan nem tekinthetők Rákosi vagy Kádár útítársainak. Sokan közülük pedig a rendszer(ek) par excellence ellenzékének számítottak (például Keresztury Dezső,²² részben Benda Kálmán, Lénárd Ödön), élükön a nemrégiben elhunyt, 1956-ban vezető szerepet játszó, ezután Déri Tiborral együtt raboskodó Kosáry Domokossal, aki Szekfűt (emberi vonatkozásban is) élete végéig mesterének tartotta.

IRODALOM

- IFJ. BERTÉNYI Iván 1998. Szekfű Gyula. In Romsics Ignác (szerk.): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953*. Budapest: Osiris.
- CROCE, Benedetto 1944. *Die Geschichte als Gedanke und Tat*. Bern: Francke.
- DÉNES Iván Zoltán 1988. *Az önrendelkezés érvényessége*. Budapest: Magvető.
- DÉNES Iván Zoltán 1999. *Eltorzult magyar alkat. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával*. Budapest: Osiris.
- ERŐS Vilmos 2000. *A Szekfű-Mályusz vita*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- ERŐS Vilmos 2005a. *Asszimiláció és retorika. Szabó István: „A magyar asszimiláció” című tanulmányának rekonstrukciója*. Debrecen: Csokonai.
- ERŐS Vilmos 2005b. Szabó István levelei Mályusz Elemérhez. In Szabó István: *Népiségtörténeti tanulmányok*. Budapest: Lucidus.
- FRANK Tibor 1980. A revíziós politika 'elméleti alapvetése': az angol nyelvű Magyar Történet terve. *Magyar Filozófiai Szemle* 6, 931–943.o.
- FRANK Tibor 1991. Luring the English-Speaking World: Hungarian History diverted. *Slavonic and East European Review* 69/1, 60–80.
- FRENYÓ Zoltán – TURGONYI Zoltán 2006. *Jacques Maritain. (Tanulmányok)*. Budapest: L'Harmattan.
- GILBERT, Felix 1967. Political Power and Academic Responsibility: Reflections on Friedrich Meinecke's -s Drei Generationen deutscher Gelehrtenpolitik. In Leonard Krieger – Fritz Stern (eds): *The responsibility of power: Historical essays in Honor of Hajo Holborn*. New York: Doubleday.
- GLATZ Ferenc 1980. *Történetíró és politika*. Budapest: Akadémiai.
- GYURGYÁK János 2007. *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris.
- HÓMAN Bálint – SZEKFI Gyula 1935–1936. *Magyar történet. I–V. Második, bővített, teljes kiadás*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- HUSZÁR Tibor 1983. Beszélgetés Kovács Imrével. In uő: *Beszélgetések*. Budapest: Magvető.
- ISTVÁNYI Géza 1937. A legújabb kor. (Az Egyetemes történet negyedik kötete: Recenzió). *Magyar Szemle* december, 368–373.
- KABDEBŐ Lóránt 1984. Babits és Szekfű-párhuzamos olvasatban. *Új Forrás* 4, 57–64.
- LACKÓ Miklós 1996. Történetírás és irodalmi élet. In uő: *Sziget és külvilág. (Válogatott tanulmányok)*. Budapest: MTA Történettudományi Intézete.
- LÁZÁR György 1998. *Szekfű Gyula követ és a moszkvai magyar követség jelentései (1946–1948)*. Budapest: Magyar Országos Levéltár.
- MARITAIN, Jacques 1996. *Az igazi humanizmus. Egy új keresztény társadalom evilági és lelki vonatkozásai*. Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak. Budapest: Szent István Társulat.
- MEINECKE, Friedrich 1959. Die Persönlichkeit und die geschichtliche Welt. In uő: *Zur Theorie und Philosophie der Geschichte*. Hrsg.: von Eberhard Kessel. Stuttgart.
- MISKOLCZY Ambrus 2001. *Szellem és nemzet*. (Babits Mihály, Eckhardt Sándor, Szekfű Gyula és Zolnai Béla világról.) Budapest: Napvilág.

²²Keresztury Szekfűvel való kapcsolatához lásd *Ki volt hát Szekfű Gyula?* Major Ottó interjúja Keresztury Dezsővel. 1984. november. *Valóság* 24/11, 45–55.

- MOLNÁR Antal 2007. A magyar katolikus egyháztörténetírás megújulási kísérlete a két világháború között. (Szekfű Gyula és Vanyó Tihamér barátsága.) In Paksa Rudolf (szerk.): *Szekfű Gyula és nemzedéke a magyar történetírásban*. Budapest: Argumentum – Eötvös József Collegium.
- MONOSTORI Imre 1984. Babits Mihály levelei Szekfű Gyulához. *Új Forrás* 1, 10–18.
- PAPP Barbara 2007. Katolikus történetírás Magyarországon. (Szekfű Gyula katolicizmusa.) In Paksa Rudolf (szerk.): *Szekfű Gyula és nemzedéke a magyar történetírásban*. Budapest: Argumentum – Eötvös József Collegium.
- STERLING, Richard W. 1958. *Ethics in a world of power. The political ideas of Friedrich Meinecke*. Princeton – New Jersey: Princeton University Press.
- SZEKFŰ Gyula 1910. Anatole France. *Budapesti Szemle* 143, 359–387.
- SZEKFŰ Gyula 1913. *A száműzött Rákóczi, 1715–1735*. Budapest: MTA.
- SZEKFŰ Gyula 1920. *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Budapest: „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt.
- SZEKFŰ Gyula 1924. *Történetpolitikai tanulmányok*. Budapest: Magyar Irodalmi Társaság.
- SZEKFŰ Gyula 1938. Szent István a magyar történet századaiban. In *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. III.* Budapest: MTA.
- SZEKFŰ Gyula 1940. A legújabb nemzetiségi törvényjavaslat. *Magyar Szemle* 39, 169–177.
- SZEKFŰ Gyula 1941. The doctrine of the holy crown. *Danubian Review* 2, 1–7.
- SZEKFŰ Gyula 1942. A nemzetiségi kérdés rövid története. In uő: *Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdésről*. Budapest: Magyar Szemle Társaság.
- SZEKFŰ Gyula 1943. Ma és száz év előtt. *Magyar Szemle* 45, 113–119.
- SZEKFŰ Gyula 1947. *Forradalom után*. Budapest: Cserépfalvi.
- SZEKFŰ Gyula 2002a. *Nép, nemzet, állam. Válogatott tanulmányok*. Vál., szerk.: Erős Vilmos. Budapest: Osiris.
- SZEKFŰ Gyula 2002b. *Rövid magyar történet 1606–1939*. Szerk.: Soós István – Pótó János. Budapest: Osiris.
- TURCHANY, Guy – ERŐS Vilmos 2008. A személy, a régió és a föderalizmus. (Megemlékezés Denis de Rougemonttól). *Világosság* 1, 87–98.